

УДК [94+930.253](477)

© *Віталій ГЕДЗ*

ОКУПАЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ ТА ЛИСТІВКИ КИЄВА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО (1941 – 1943 рр.)

Досліджено окупаційні документи та листівки Києва, які зберігаються у фондозбірні Меморіального комплексу. Проаналізовано їх як історичне джерело періоду Другої світової війни.

Ключові слова: окупаційні документи та листівки, окупований Київ, Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років.

Світові геополітичні зміни останніх десятиліть вимагають переосмислення суспільством багатьох сторінок історії. Для українського наукового загалу такими є гітлерівська окупація українських земель і, зокрема, Києва.

Нині відбувається зміщення акцентів у дослідженні цього періоду з проблем суто воєнних і політичних до проблем, що висвітлюють соціально-економічне життя людини в екстремальних умовах, протиборство жорстокості і гуманності.

Одним із вирішальних факторів реалізації такого підходу має стати значне розширення джерельної бази дослідження.

У сучасних умовах для широкого загалу доступним став значний масив документів, які розповідають про життя в столиці України в 1941 – 1943 рр. Уже видано десятки збірників цих матеріалів.

Уперше документи періоду гітлерівської окупації були надруковані в 60-х рр. ХХ ст., коли в усіх областях УРСР були підготовлені документальні збірники з історії Великої Вітчизняної війни. Саме в цей час світ побачив збірник матеріалів по Києву та Київщині [1]. Певною мірою ці видання заклали підґрунтя для подальшого оприлюднення окупаційних документів періоду нацистського господарювання [2].

В 2005 р. у науковому обігу з'явилися збірники документів «Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб», «Історія Києва: від княжих часів до сучасності», які становлять неабияку цінність для наукового загалу [3]. Їхньою особливістю є те, що вони представляють офіційну інформацію, вміщену в документах того часу. Опубліковані матеріали дають можливість

охарактеризувати соціально-економічне та культурне становище населення міста, що дає підстави стверджувати про значний рівень довіри до цих матеріалів.

Якщо акцентувати увагу на нещодавно опублікованих документах періоду гітлерівської окупації Києва, то одне з провідних місць серед них належить книзі «Київ очима ворога», підготовленій музеологами Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» та науковими співробітниками Інституту історії України НАН України. Видання базується на фотографіях та документах окупованого Києва, більшість з яких віднайдені у фондах Меморіального комплексу, сховищах Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С. Пшеничного [4]. У другій частині розділу «Документи» вміщено низку наративів з окупованого Києва, що зберігаються у фондах музею. Цікавість для дослідників має той факт, що завдяки виданню можна не лише ознайомитися зі змістом документа, а й побачити його зовнішній вигляд. Запропоновані науково-документальні матеріали, безумовно, стануть важливим джерелом для подальших досліджень.

У червні 2014 р. світ побачило науково-документальне видання «Київ: війна, влада, суспільство» [5]. До книги увійшли документи з галузевих державних архівів Служби безпеки та Міністерства внутрішніх справ України, Центрального державного архіву громадських об'єднань та Державного архіву Київської області, більшість з яких оприлюднені вперше. Ці матеріали дають можливість цілісно відтворити життя столиці в період нацистської окупації. У розділі про Київ періоду нацистського господарювання вміщено понад 20 документів органів влади окупованої столиці [6].

Наведений короткий перелік публікацій останнього часу свідчить про оприлюднення значної кількості документів періоду нацистської окупації Києва. Провідні документальні матеріали фондозбірні Меморіального комплексу (газети, фотографії, листи, щоденники) уже були досліджені раніше, однак і досі немає жодної праці, у якій матеріали органів окупаційної влади були б проаналізовані як історичне джерело [7]. Тому метою пропонованого дослідження є студіювання історичних джерел із фондозбірні музею – документів органів влади Києва, здебільшого наказів, оголошень, розпоряджень, і персональних документів киян періоду гітлерівського панування. У фондах Меморіалу зберігається понад 50 одиниць таких документів.

У цьому дослідженні буде проведено короткий огляд окупаційних документів та листівок Києва, що зберігаються у фондах Меморіального комплексу. Передовсім досліджуватимуться документи органів влади, до створення яких долучалися українці, а також матеріали німецької влади. Персональні документи розглядатимуться у процесі дослідження комплексів особистостей.

Відповідно до хронології першими документами періоду окупації столиці України слід вважати матеріали Київської міської управи (далі КМУ). Управа була створена наприкінці вересня 1941 р., а в жовтні її очолив В.П. Багазій. За його

участю формувалися департаменти муніципалітету, був створений Український Червоний Хрест, функціонувала Українська національна рада. На керівні посади в КМУ очільник намагався призначати національно свідомі кадри, головним чином з ОУН (м). Володимир Пантелеймонович Багазій прагнув усунути від керівництва містом окупаційну військову адміністрацію, а також підтримував національно орієнтованих публіцистів – Івана Рогача, Олену Телігу та багатьох інших.

За націоналістичну діяльність та саботаж розпоряджень окупаційної влади В.П. Багазій був заарештований німецькою службою безпеки. Розстріляний 1942 р. у Бабиному Яру разом з іншими діячами українського національного визвольного руху.

У фондозбірні музею зберігається листівка-звернення В.П. Багазія до українців, видана 2 листопада 1941 р. Дата засвідчує, що це один з перших документів, підготовлений В.П. Багазієм на новій посаді. Листівка містить звернення голови КМУ до українців спрямувати свої зусилля на відновлення нормального життя в Києві [8].

В експозиції 7-го залу музею розміщено документ «Розподіл мешканців Києва за національністю та статтю на I квартал 1942 р. (за даними переаявки населення)». Це джерело підготовлене статистичним відділом КМУ, який очолював Л. Малюженко [9]. У документі зазначено загальну кількість населення міста та перелічено представників усіх національностей, які проживали в окупованій столиці (з вказуванням кількості осіб на I квартал 1942 р.). Цей статистичний звіт складений на основі проведеного на початку 1942 р. перепису населення Києва. Саме про нього у своїх спогадах «Київ під ворожими окупаціями» згадує тодішній голова КМУ Л.І. Форостівський. Зокрема, він вказує, що згідно зі статистичними даними на 1 квітня 1942 р. у місті проживало 352 139 мешканців (на початку війни населення становило 846 300 осіб). Уміщені цифри засвідчують, що у Києві на квітень 1942 р. мешкали представники понад 50 національностей [10].

На основі зібраної інформації Л. Малюженком була підготовлена книжка «Київ за 1942 рік». За свідченням К.В. Лисюка, вийшло друком 5 примірників цього видання німецькою та 5 українською мовами. Доля німецькомовних книг невідома. З україномовних уцілів лише один примірник. Саме на його основі в часописі «Наше минуле» С. Білоконем була підготовлена стаття «Київ за 1942 р.» [11]. У розділі про населення міста автори вмістили таку саму таблицю, яка й експонується в 7-му залі Меморіалу [12].

Також у зазначеному залі представлено Наказ коменданта української поліції Києва А. Орлика керівникам будинків міста про надання відомостей щодо євреїв, працівників НКВС та членів ВКП (б). Згідно з цим документом керівники будинків зобов'язані були подавати інформацію про ці категорії мешканців в їхніх будівлях. За приховування цих відомостей на керівників будинків чекала смертна кара [13]. На документі дата не зазначена. Проте відомо, що «Команда Української поліції» Києва під керівництвом поручика А. Орлика почала свою

роботу 29 вересня без будь-якої участі окупантів. Штаб розміщувався в частині будівлі міліції НКВС на Короленка, 15 [14]. А на початку листопада А. Орлика на посаді коменданта замінив Г. Захвалинський [15]. Якщо брати до уваги той факт, що на посаді коменданта А. Орлик перебував лише в жовтні 1941 р., то саме цим місяцем слід датувати документ [16].

Перше оголошення німецької окупаційної адміністрації, що з'явилося в Києві в дні окупації, а нині зберігається у фондах музею, датується 22 вересня 1941 р. Воно містить звернення командувача 6-ї армії групи армій «Південь» В. фон Райхенау до киян із проханням повідомляти про вибухові речовини та міни [17].

Решта документів із фондів музею мають безпосередній стосунок до органів окупаційної адміністрації Києва. Генеральний округ «Київ» очолив бригаденфюрер СА Х. Квітцрау, у лютому 1942 р. його змінив оберфюрер В. Магунія. Генерал-комісар уособлював окупаційну владу і здійснював адміністративне керівництво всіма цивільними організаціями на окупованій території.

Прізвище Х. Квітцрау стоїть під розпорядженням, яке зберігається у фондах Меморіалу. У документі, який датується 6 січня 1942 р., йдеться про те, що всі організації промислового та господарського характеру повинні зареєструватися. Тут також подається список усіх, хто підлягає обов'язковому обліку [18].

В експозиції музею за підписом В. Магунії представлено оголошення такого змісту: «У 1942 р. було розстріляно трьох мешканців Вишгорода за саботаж» [19]. У фондах Меморіалу зберігається оголошення «Занято»¹, яким опечатувалися приміщення, конфісковані німецькими окупантами, за підписом генерал-комісара Києва. Проте встановити час появи цього документа неможливо, а тому складно стверджувати про те, за правління якого посадовця він розповсюджувався [20].

У підпорядкуванні генерал-комісару перебував штадткомісаріат (міський комісаріат) Києва. Спочатку на його чолі перебував Марве, згодом – Ф. Рогауш і Берндт.

Оголошення, пересторога від травня 1943 р., відозва, наказ та оголошення від жовтня 1943 р., під якими свій підпис поставив штадткомісар Берндт, представлені в експозиції та зберігаються у фондозбірні музею.

В оголошенні Київської біржі праці від травня 1943 р. за підписом міського комісара Києва йдеться про обов'язкову реєстрацію на Біржі праці всіх киян 1922 – 1925 р. н., а далі розписано дні прийому залежно від району проживання [21]. У пересторозі від 29 травня 1943 р., яка представлена в експозиції 7-го залу Меморіалу, повідомляється про смертну кару для тих, хто «буде застигнутий при розклеюванні провокаційного характеру листівок або прокламацій» [22].

У відозві від 11 жовтня 1943 р. міський комісар закликає всіх безробітних киян відправлятися на роботу до Третього райху. Тут також зазначено розклад, згідно з яким мешканці столиці мають з'являтися на вокзалі. А далі Берндт додає, що тих, хто не поїде і буде впійманий, – жорстоко каратимуть. Відповідно до

¹ Згідно з оригіналом.

відозви, звільнення від відправлення до Німеччини серед безробітних мали лише окремі представники родин працюючих, а також власники білих нарукавних пов'язок.

Крім того, на роботу до Німеччини планувалося відправляти науковців, лікарів, інженерів та всіх інших працівників із вищою освітою. Також передбачався, згідно з документом, від'їзд до Райху фольксдойче [23].

У фондах Меморіалу зберігається також оголошення «Зайнято» такого ж зразка, як і оголошення генерал-комісара Києва. У документі не зазначена дата виходу у світ. Проте на зразку оголошення, що зберігається у фондозбірні, рукописно зазначено дату «14.10.1943», що дає підстави стверджувати про розповсюдження цього документа за часів Берндта [24]. Цікавим видається той факт, що на оголошенні міського комісара, на відміну від документа генерал-комісара, слово «зайнято» написано без помилок.

26 вересня 1943 р. у газеті «Нове Українське Слово» повідомлялося про створення так званої «забороненої зони», до якої належали всі райони Києва, розміщені поблизу Дніпра [25]. У наказі від 19 жовтня 1943 р. за підписом Берндта зазначалося, хто має право входити до «забороненої зони». Це, зокрема, «...лише особи з дійсними на сьогодні пов'язками на рукаві» [26]. Два зразки таких пов'язок представлені в експозиції: перший – сірого кольору, другий – червоного [27]. Спочатку окупанти планували видати 50 тис. сірих пов'язок, але після масової підробки їх було замінено на 15 тис. червоних [28]. Наприкінці жовтня 1943 р. «заборонена зона» була поширена на всю територію Києва. В оголошенні Берндта від 30 жовтня 1943 р. містяться правила, відповідно до яких можна потрапити до міста: «Починаючи з 10 листопада, входити до міста Києва та виходити за його межі можна лише з дозволу Київського бюро перепусток. Заявки для дозволу на вхід до Києва, включаючи Святошино та Белічі, подавати до Київської міської управи, Театральна вул., 51 (Бюро перепусток) та до Святошинської районної управи (Бюро перепусток)» [29].

Одночасно з цивільною в столиці діяла військова адміністрація (Stadtkommandant). Першим комендантом Києва 26 вересня 1941 р. було призначено Курта Ебергарда. У липні 1942 р. його змінив на посаді М. фон Ремер, якого у серпні 1943 р. заступив В. Віров. Побутує думка про те, що саме К. Ебергард підписував наказ від 28 вересня 1941 р. про збір євреїв Києва на околицях Бабиного Яру та їхній розстріл [30]. Цей документ, представлений в експозиції Меморіального комплексу, не містить підпису [31]. В експозиції та у фондах музею налічується п'ять оголошень за підписом К. Ебергарда. Серед них – заборона виходити на вулиці Києва з 18.00 до 5.00 [32]. На документі, представленому в експозиції 7-го залу, не зазначено дати. Однак на підставі дублювання цього документа в газеті «Українське Слово» можна стверджувати, що датою його розповсюдження слід вважати жовтень 1941 р. [33]. Ще два оголошення за підписом коменданта міста датуються 22 жовтня 1941 р. У першому з них розповідається про розстріл

100 мешканців Києва «з приводу акту саботажу» та міститься застереження для всіх громадян міста [34].

Відповідно до змісту другого документа, від 22 жовтня 1941 р. у Києві заборонялося тримати голубів [35]. Це оголошення К. Ебергарда було продубльоване на шпальтах газети «Українське Слово» 25 жовтня 1941 р. [36].

Розстріли місцевого населення Києва також відбувалися в рамках боротьби окупаційної влади проти терористичних акцій київських підпільників. Так, 2 листопада 1941 р. на вулицях Києва з'явилося оголошення за підписом К. Ебергарда про розстріл 300 киян столиці через підпал та саботаж. Цього разу було знищено 300 киян [37]. На цьому гітлерівці зупинятися не збиралися. Про розстріл 400 громадян Києва з причин «зловмисного пошкодження засобів зв'язку» дізнаємося з оголошення К. Ебергарда від 29 листопада 1941 р. [38].

Фонди Меморіального комплексу містять зразок однієї з 9 афіш футбольного матчу за участю команди «Старт» [39]. Зрозуміло, що без відома гітлерівців така афіша не могла з'явитися на вулицях міста. Проте назвати представника окупаційної влади, який відповідав за їхнє виготовлення, досить проблематично.

Отже, з числа 20 документів окупаційної влади, що зберігаються у фондах Меморіального комплексу, найбільше тих, на яких є підписи штадткомісара Берндта (6 одиниць) та коменданта міста К. Ебергарда (6 одиниць). Два документи без вказування прізвища. По одному документу з підписом В. фон Райхенау, Х. Квіцрау й В. Магунії, В. Багазія, Л. Форостівського та А. Орлика. Якщо брати до уваги посаду, то картина матиме такий вигляд: у фондах зберігається по одному документу командувача 6-ї армії Вермахту та коменданта української поліції м. Києва, по два – голів КМУ, по три – генерал-комісара, по шість – штадткомісара й штадткоменданта, один – не вказано. Відповідно до хронології: 9 одиниць за 1941 р., 4 – за 1942 р., 6 – за 1943 р. 1 – без зазначення дати.

Друга група документів – персональні матеріали киян періоду гітлерівського панування. У фондах музею зберігається 15 комплексів, у яких налічується 31 документ. Серед них – робочі картки, аусвайси (посвідчення), довідки, трудові книжки тощо.

Загальне уявлення про персональні документи киян періоду окупації подає таблиця.

П.І.Б.	Документ	Інвентарний номер
Хорошунова І.О. (у період окупації – співробітниця Центральної бібліотеки. Активний учасник міського патріотичного підпілля)	Довідка № 32. 1943 р.	КН-59999. – Д-12772
Герасимова Н.В. (у період окупації – робітниця гребінково- гудзикової фабрики)	Аусвайс (посвідчення) № 22 про роботу на гребінково-гудзиковій фабриці Вукоопспілки. 09.04.1942 р. Робоча картка № 81092. 10.07.1943 р. Розпорядження директора гребінцево-гудзикової фабрики. 04.03.1943 р. Довідка № 140. 13.04.1942 р. Заява №146 уповноваженому Біржі праці. 13.03.1943 р.	КН-207920. – Д-33405 КН-207922. – Д-33407 КН-207923. – Д-33408 КН-207924. – Д-33409 КН-207929. – Д-33414
Литанва М.О. (у період окупації – співробітниця Свято- Успенської Києво-Печерської лаври)	Робочі картки. 1942 – 1943 рр.	КН-65699. – Д-13659 КН-36858. – Д-8353
Поліщук П.М. (в окупованому Києві працював шевцем)	Свідоцтво про реєстрацію ремісників. 18.06.1942 р.	КН-228200. – Д-40854
Коваленко Т.О. (у період окупації працювала на прядильно- трикотажній фабриці, у залізничній друкарні)	Робоча картка № 27265. 1943 р. Аусвайс (посвідчення) № 6105. 1943 р.	КН-196096. – Д-29300 КН-196097. – Д-29301

П.І.Б.	Документ	Інвентарний номер
Відейко Ю.О. (у період окупації – студент Київського водного технікуму)	Картка успішності. 1942 р.	КН-187829. – Д-27210
	Аусвайс (посвідчення). 1942 р.	КН-187833. – Д-27214
	Довідка про звільнення від роботи. 1943 р.	КН-187839. – Д-27220
	Тимчасова перепустка № 552. 1942 р.	КН-187838. – Д-27219
Мандровський К.Г. (у період окупації – слюсар контори з опалення на ТЕЦ. Активний учасник міського патріотичного підпілля)	Аусвайс (посвідчення). 18.03.1943 р.	КН-36863. – Д-8358
	Талон VIII-R № 1519 про звільнення від робіт у Німеччині. 12.05.1943 р.	КН-36867. – Д-8361
	Свідоцтво про працездатність. 12.05.1943 р.	КН-36857. – Д-8352
	Робоча картка № 37966. 11.06.1943 р.	КН-36858. – Д-8353
	Довідка № 6 з місця роботи. 15.12.1942 р.	КН-36860. – Д-8355
	Довідка № 6. 28.08.1942 р.	КН-36861. – Д-8356
	Довідка № 70. 24.01.1942 р. Талон IV-Н. 12.07.1942 р.	КН-36862. – Д-8357 КН-36866. – Д-8360
Кочура О.Й. (у період окупації – студент фармацевтичного факультету Київського медичного інституту. У листопаді 1942 р. зник безвісти)	Квиток студентський № 816. 1942 р.	КН-225332. – Д-39315
Андрейченко Н. (примусова робітниця з Києва)	Трудова книжка № 221/08745. 1942 р.	КН-218645/9. – Д-36629/9
Маламуш М. (примусовий робітник із Києва)	Трудова книжка № 234/4087. 1942 р.	КН-218645/12. – Д-36629/12
Бондаренко А. (примусова робітниця з Києва)	Робоча картка № XIII/296. 1942 р.	КН-218651. – Д-36635

П.І.Б.	Документ	Інвентарний номер
Григоренко А. (примусовий робітник із Києва)	Робоча картка № ХІІІ/296. 1942 р.	КН-218650. – Д-36634
Березовський В.Д. (у період окупації – помічник електрика на водоканалі)	Метрична довідка № 236 про хрещення. 1942 р.	КН-227796. – Д-40566
Шреєр-Ткаченко А.Я. (у період окупації – бібліотекар Київської консерваторії. Активний учасник міського патріотичного підпілля)	Робоча картка № 6/399. 1942 р.	КН-60000. – Д-12773
Зубков Ф.Д. (активний учасник міського патріотичного підпілля)	Посвідчення КМУ. 27.01.1943 р.	КН-16852. – Д-3557

Таким чином, з таблиці видно, що серед жінок найвагомим за кількістю матеріалів є комплекс Н.В. Герасимової (5 одиниць), а серед чоловіків – К.Г. Мандровського (8 одиниць).

Ніна Володимирівна Герасимова з матір'ю залишилася в окупованій столиці у своїй комунальній квартирі на Володимирській, 64. У ніч проти 27 вересня гітлерівці почали виганяти з будинків громадян, які мешкали на вул. Володимирській. У натовпі Ніна познайомилася з подружжям Грінбергів – Пилипом Гнатовичем та Марією Федорівною, які мешкали напроти Оперного театру. З ними жила й матір чоловіка. Цієї ж ночі Герасимови повернулися додому й запросили переночувати до себе Грінбергів.

Коли на вулицях міста з'явилося оголошення про збір євреїв поблизу Лук'янівського кладовища, Грінберги вирішили відправити на пункт Параску Іванівну, матір Пилипа Гнатовича. Вірили, що це неабиякий шанс виїхати з окупованого міста.

Уранці 29 вересня Ніна провела Параску Іванівну до Золотоворітського скверу. Про трагедію, що трапилася в Бабиному Яру, почули увечері. До 10 жовтня 1941 р. Грінберги переховувалися в Герасимових. Це не викликало підозри в сусідів – Грінберги не були схожі на євреїв. Коли 3 жовтня 1941 р. у місті було оголошено про обов'язкову реєстрацію чоловіків віком від 15 до 60 років, П.Г. Грінберг представив замість паспорта профспілковий квиток, оскільки на той час він із дружиною втратили паспорти в метушні, коли відселялися. Н. Грінберг подала оголошення в газету, і невдовзі обидва паспорти Грінбергам повернули

(у графі «національність» значилися записи – «росіянин» і «росіянка»). 10 жовтня 1941 р. подружжя Гринбергів повернулося в свою квартиру поблизу Оперного театру.

Н. Герасимовій судилося пережити тривалу зиму в холодній кімнаті, у якій температура повітря ледь сягала 5 градусів тепла. Зазнавала щоденних недоїдань, тяжко працювала у гребінковій майстерні, ходила пішки за 60 км до Трипілля, щоб виміняти речі на продукти. «Смак хліба за два роки забула, картоплю лише у сні бачила. Адже буханка хліба коштувала 200 крб, а я працювала в гребінцевій майстерні й отримувала лише 400 крб. Про те, як я дивом не потрапила в Німеччину, можна цілу книгу написати. Серед київських лікарів зустріла багато добрих людей, які всіляко допомагали мені уникнути відправки в гітлерівське пекло», – згадує Ніна Володимирівна.

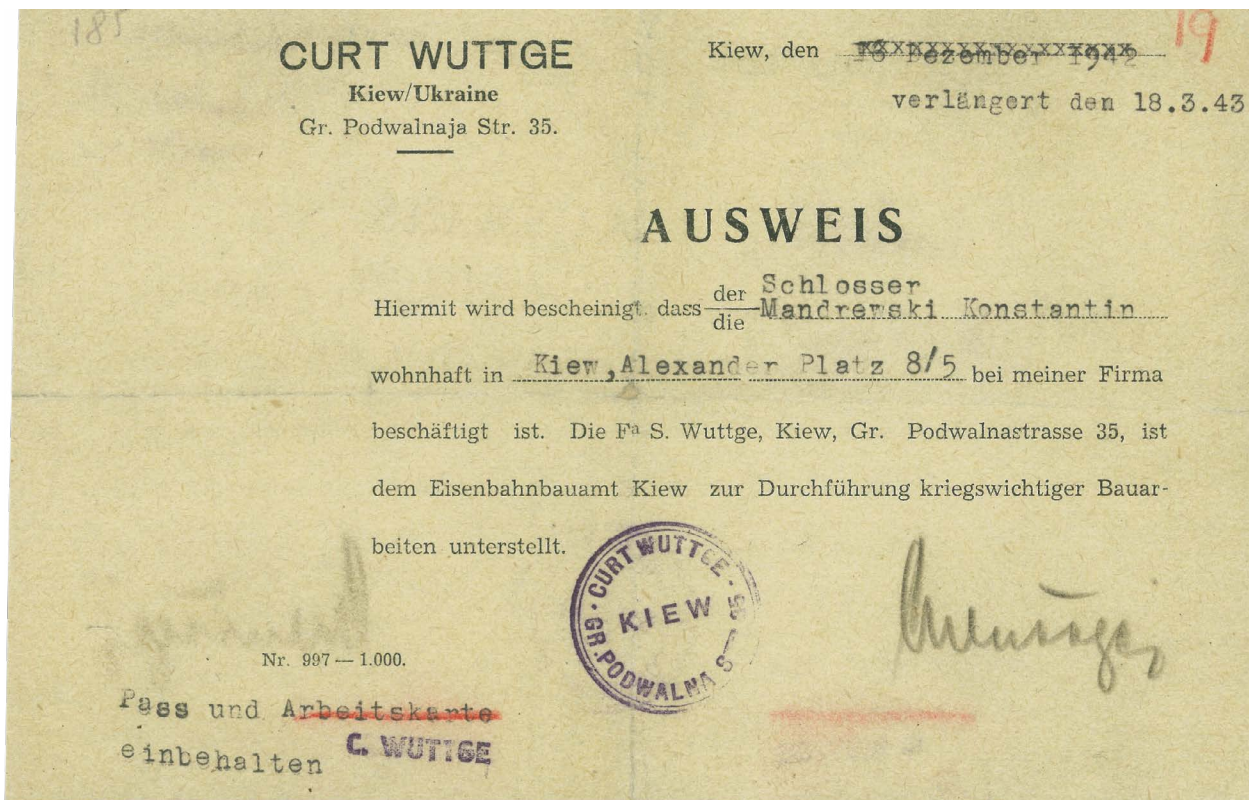
Н. Герасимова розділила з рідним містом всі біди й негаразди. Коли йшли бої за визволення Києва, мати з дочкою Герасимови жили в селі, а коли повернулися у звільнене місто, то помітили, що від будинку на Володимирській залишилося лише згарище. 22 лютого 1998 р. постановою Фонду «Пам'ять Бабиного Яру» Ніні Герасимовій та її матері надано звання «Праведник Бабиного Яру» [40].

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ № 22 9. IV 1942 р.	Дійсне по 1. VI. 1942р.	Ukrainischer Verband der Konsumkooperation № 22 9. IV 1942р.	Gültig bis 1. VI. 1942р.
Пред'явник цього п. Герасимова Н. В. працює на посаді: <u>табельника -</u> <u>комірника Гребінково-Гудзи-</u> <u>кавої фабрики</u> Вукоопспілки.		Vorzeiger dieses <u>Geleitwortes N. W</u> arbeitet als <u>Tabellenleiter - Kam-</u> <u>merverwalter der Kam-</u> <u>knöpf-fabrik der „Wukoospilka“</u> <u>Hier</u> eigenhändige Unterschrift.	
Власноручний підпис <u>Ніна Герасимова</u> Голова оргбіло Вукоопспілки		Direktor d. <u>Geleitwortes</u> „Wukoospilka“ von <u>В. Мидраць</u> Sekretär	
Керсправ Продовжено Керсправ Продовжено Керсправ Продовжено Керсправ		Gültig bis Sekretär Gültig bis Sekretär Gültig bis Sekretär	

Варті уваги в комплексі Н.В. Герасимової аусвайс (посвідчення) Всеукраїнського союзу споживчої кооперації від 9 квітня 1942 р., у якому відзначається, що Ніна Володимирівна працювала табельником-комірником на гребінково-гудзиковій фабриці [41]. Також у комплексі Н.В. Герасимової зберігається довідка № 140 охоронної поліції Богданівського району м. Києва від

13 квітня 1942 р. Згідно з документом Ніна Володимирівна тимчасово звільнялася від примусового вивезення на роботи до Райху, оскільки в неї на утриманні знаходилася хвора мати [42].

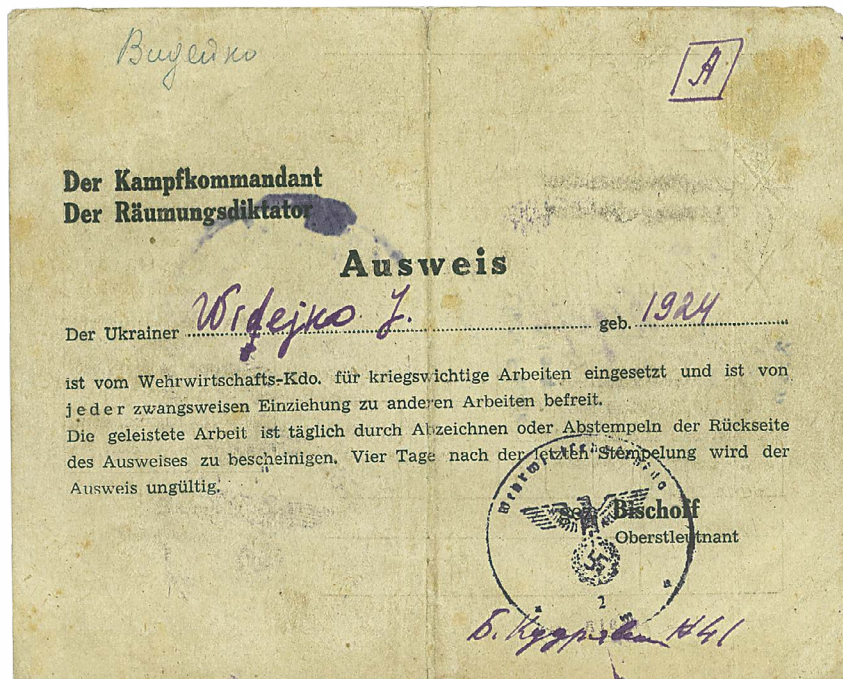
Ще один цікавий для дослідників є комплекс *Костянтина Григоровича Мандровського*. У 1939 р. він закінчив середню школу № 7 у Києві. Навчання в Київському інженерно-будівельному інституті перервалося ще на другому курсі через початок Великої Вітчизняної війни. Військовій мобілізації не підлягав, оскільки мав уроджений дефект піднебіння. Залишився в окупованій столиці. Працював слюсарем у конторі з опалення на ТЕЦ. Крім того, був зв'язковим міжрайонної підпільної організації «Смерть німецьким окупантам» (керівник – Г.С. Кочубей). Його матір М.С. Ольшанська була господаркою конспіративної квартири, що належала цій організації та розміщувалася за адресою: Червона площа, 8, кв. 5. Виконував доручення П.О. Загорного, який мешкав на вул. Братській, 4. Під час багатьох зустрічей в умовному місці підпільники швидко впізнавали зв'язкового по характерній «заячій» губі. По закінченні війни жив і працював у Києві [43].

У комплексі Костянтина Григоровича привертає увагу аусвайс (посвідчення) від 18 березня 1943, у якому власник фірми «Wuttge» К. Вутге повідомляв, що К. Мандровський, який проживав за адресою пл. Олександра, 8/5, працює у них на фірмі [44].

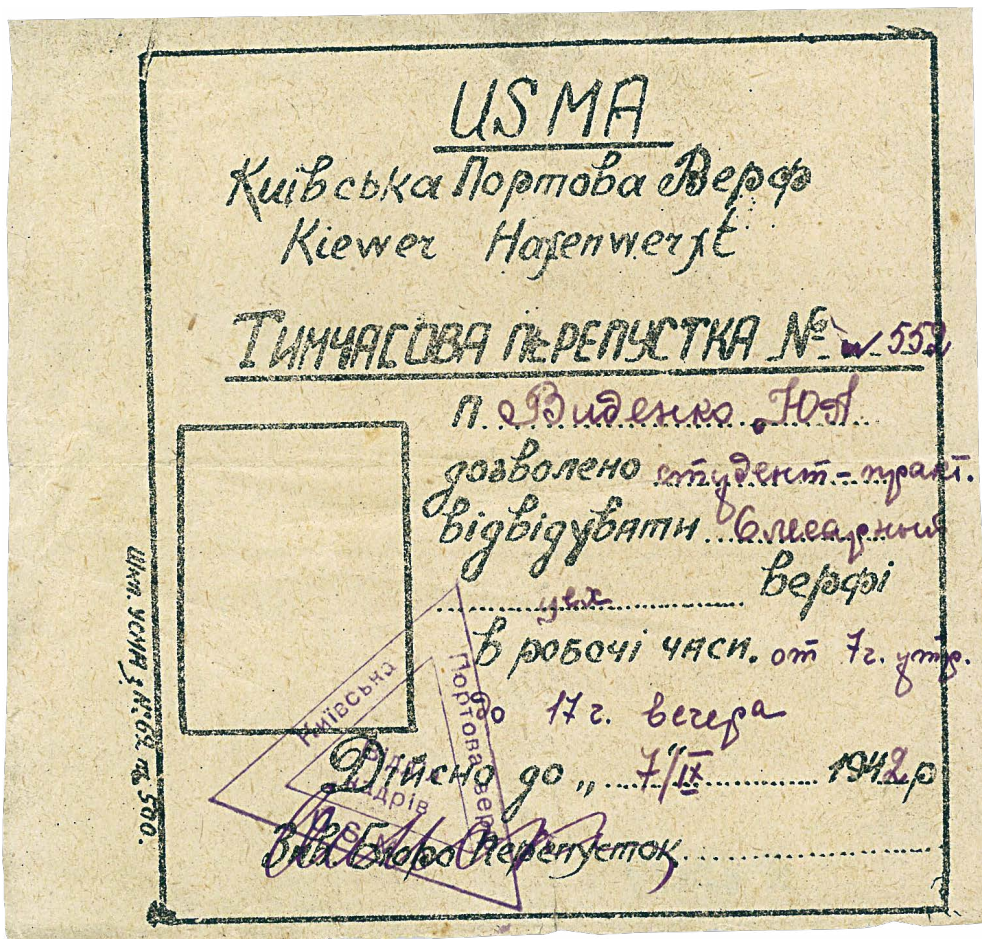
Також в експозиції Меморіалу демонструється свідоцтво Костянтина Григоровича від 12 травня 1943 р., у якому повідомляється, що він пройшов медичну комісію й допускається «до виконання почесного обов'язку трудової повинності» [45].

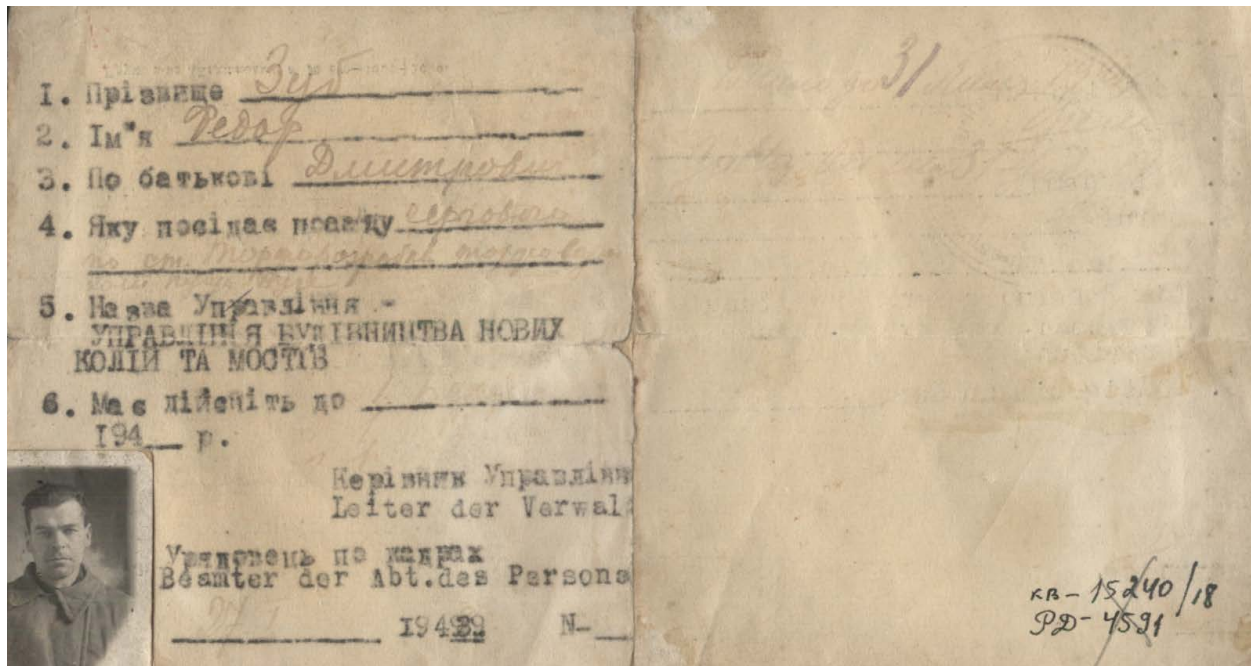
Також у фондах музею зберігається аусвайс (посвідчення) Ю.О. Відейка, видане в Київській міській комендатурі Господарського штабу «Схід», яка розташовувалася за адресою Бульварно-Кудрявська, 41 (нині Воровського). У документі зазначено, що Ю. Відейко працює на військових роботах при Господарському штабі «Схід» і звільняється від іншої праці.

Юрій Олександрович Відейко – розвідник розвідвідділу Південно-Західного фронту. Учасник оборони Києва. Наприкінці вересня 1941 р. зв'язок із розвідвідділом був втрачений. Розвідники повернулися до столиці, Ю.О. Відейко залишився в окупованому місті. Щоб не потрапити до Німеччини, у лютому 1942 р. вступив до водного технікуму.

Як студенту-практиканту йому було дозволено відвідувати слюсарний цех Київської портової верфі. Тимчасова перепустка до цеху Ю.О. Відейка зберігається у фондах музею [46].

Серед масиву персональних документів киян, виписаних німецькими органами влади, не можна залишити поза увагою єдиний документ (зберігається у фондах музею), виданий Київською міською управою – органом української влади в окупованій столиці. Цей документ міститься в комплексі Ф.Д. Зубкова.

Федір Дмитрович Зубков у жовтні 1941 р. увійшов до складу бюро Київського підпільного обкому партії. З літа 1942 р. до листопада 1943 р. – керівник підпільної групи. Перебуваючи на посаді чергового по станції Торфорозробка поблизу Бучі в управлінні будівництва нових колій та мостів Київської міської управи (ця посада зазначена у документі з фондозбірні музею), організував та взяв участь у диверсійних акціях на шосе в районі Пуці-Водиці, збройних нападах на Гостомельську поліцейську дільницю [47].

Отже, з 31 персонального документа киян у фондах зберігається:

- за типом: 8 робочих карток, 4 аусвайси (посвідчення), 6 довідок, 2 трудові книжки, 1 метрична довідка про хрещення, 1 розпорядження, 1 заява, 1 свідоцтво, 1 картка успішності, 1 тимчасова перепустка, 1 свідоцтво про реєстрацію ремісників, 2 талони, 1 посвідчення КМУ й 1 студентський квиток;
- за хронологією: немає жодного документа за 1941 р., 19 – за 1942 р., 12 – за 1943 р.

З 51 опрацьованого документа, досліджуваної в даній розвідці категорії, 21 експонується в залах музею. Дослідження цих джерел підтверджує правильність стратегії комплектування фондів музею і можливість їхнього використання не лише для експозиційної роботи, а й для проведення серйозних наукових досліджень.

Уважне ставлення до цих документів, їхнє детальне вивчення й зіставлення з іншими інформаційними масивами дає можливість якнайточніше відтворити соціально-економічне життя в окупованому Києві.

Джерела та література:

1. Києвщина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Сборник документов. Киев, 1963. – 463 с.
2. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів / Упор. А.А. Батюк, І.Л. Бутич, П.М. Кострита та ін. – К.: Держполітвидав, 1963. – 488 с.
3. Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб / НАН України; Інститут історії України; Київська міська держ. адміністрація; Державний архів Служби безпеки України / О.Є. Лисенко (відп. ред.), Т.В. Вронська (упоряд.). – К.; Л., 2003. – 528 с.; Історія Києва: від княжої доби до сучасності: Зб. док. і матеріалів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Історичний факультет / В.Ф. Колесник (заг. ред.), В.І. Червінський (упоряд.). – К.: Книги-XXI, 2005. – 772 с.
4. Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – 504 с.
5. Київ: війна, влада, суспільство. 1939 – 1945 рр. (За документами радянських спецслужб та нацистської окупаційної адміністрації). – К.: Темпора, 2014. – 864 с.
6. Там само. – С. 380 – 592.
7. Смірнова В.І. «На згадку про Київ»: колекція фотографій з армійських альбомів солдатів Вермахту як джерело з історії столиці України. – К., 2013.; Гедз В.А. Окупаційна преса Києва (на основі фондової колекції Меморіалу). – К., 2013.; Шевченко М.Ю., Гедз В.А. Жіноцтво в окупованому Києві (за матеріалами фондів Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»). – К., 2014.
8. Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» (далі МКНМІВВВ). – КН-220926. – Л-8320.
9. Тематико-експозиційний план залу № 7 «Нацистський окупаційний режим в Україні». – К., 2013. – С. 5.
10. Державний архів Київської області (ДАКО). – Ф. П-197. – Оп. 1. – Спр. 122. – Арк. 1 – 8.
11. Малюженко Л. Київ за 1942 р. // Наше минуле. – 1993. – Ч. 1. – С. 151 – 182.
12. Малюженко Л. Київ за 1942 р. // Наше минуле. – 1993. – Ч. 1. – С. 159 – 161.
13. Там само.
14. Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 21.
15. Там само. – С. 24.
16. Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб / НАН України; Інститут історії України; Київська міська держ. адміністрація; Державний архів Служби безпеки України / О.Є. Лисенко (відп.ред.), Т.В. Вронська (упоряд.). – К.; Л., 2003. – С. 208.
17. Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 429.
18. Там само. – С. 462.
19. Тематико-експозиційний план залу № 7 «Нацистський окупаційний режим в Україні». – К., 2013. – С. 5.; Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення /

- Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 443.*
20. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 428.*
 21. *Тематико-експозиційний план залу № 7 «Нацистський окупаційний режим в Україні». – К., 2013. – С. 12.*
 22. *Там само. – С. 45.*
 23. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 479.*
 24. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 482.*
 25. *Малаков Д.В. Кияни. Війна. Німці. – К: Амадей, 2008. – С. 142.*
 26. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 480.*
 27. *Тематико-експозиційний план залу № 7 «Нацистський окупаційний режим в Україні». – К., 2013. – С. 6.*
 28. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 480.*
 29. *Там само. – С. 479.*
 30. *Круглов А. Трагедія Баб'єго Яра в німецьких документах. – Днепропетровск, 2011. – С. 16 – 17.*
 31. *Тематико-експозиційний план залу № 7 «Нацистський окупаційний режим в Україні». – К., 2013. – С. 26.; Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 438.*
 32. *Тематико-експозиційний план залу № 7 «Нацистський окупаційний режим в Україні». – К., 2013. – С. 4 – 5.*
 33. *Українське Слово. – 1941. – 16 жовтня. – № 32. – С. 4.*
 34. *Тематико-експозиційний план залу № 7 «Нацистський окупаційний режим в Україні». – К., 2013. – С. 5.*
 35. *Там само. – С. 45.*
 36. *Українське Слово. – 1941. – 25 жовтня. – № 40. – С. 4.*
 37. *Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012. – С. 441.*
 38. *Там само. – С. 448.*
 39. *Там само. – С. 473.*

40. Смірнова В.І. Інформаційно-довідковий покажчик «Бабин Яр. м. Київ. 1941 – 1943 рр.: колекція матеріалів у фондозбірні Меморіального комплексу». – К., 2013. – С. 52 – 53.
41. Фонди МКНМІВВВ. – КН-207920. – Д-33405.
42. Фонди МКНМІВВВ. – КН-207924. – Д-33409.
43. Науково-довідковий матеріал на К.Г. Мандровського // Фонди МКНМІВВВ.
44. Фонди МКНМІВВВ. – КН-36863. – Д-8358.
45. Фонди МКНМІВВВ. – КН-36857. – Д-8352.
46. Фонди МКНМІВВВ. – КН-187838. – Д-27219.
47. Фонди МКНМІВВВ. – КН-16852. – Д-3557.

© **Виталий ГЕДЗ**

ОККУПАЦИОННЫЕ ДОКУМЕНТЫ И ОТКРЫТКИ КИЕВА КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК (1941 – 1943 гг.)

Исследованы оккупационные документы и открытки Киева, которые хранятся в фондохранилище Мемориального комплекса. Проанализированы как исторический источник периода Второй мировой войны.

Ключевые слова: оккупационные документы и открытки, оккупированный Киев, Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941 – 1945 годов.

© **Vitalij GEDZ**

OCCUPATION DOCUMENTS AND CARDS IN KIEV AS A HISTORICAL SOURCE (1941 – 1943)

Investigated the occupation documents and cards in Kyiv which stored in storage of Memorial. Analyzed them as a historical source of the Second World War.

Keywords: occupation documents and cards, occupied Kyiv, National Museum of the Great Patriotic War 1941 – 1945.